

# DANASOV AUTOR GLASNIKOV BESTSELER

OKRUGLI STO POVODOM  
TREĆEG IZDANJA

# Momčilo Đorgović Tragedija jednog naroda

Šta ljudi u Srbiji nagoni da rade protiv sebe



*u RAZGOVORU  
učestvovali*

Nikola Samardžić  
Nenad Prokić  
Mihajlo Pantić  
Petar V. Arbutina  
Momčilo Đorgović  
Radivoj Cvetićanin



Fotografije: Medija centar

Okrugli sto Danasa, Medija centar Beograd, 7. mart 2017.



**Radivoj Cvetičanin**

### 1. Moj sukob interesa

Đorgović moje skromno ime spominje u drugom retku uvida u knjigu. Kaže da sam mu predložio da naprše seriju tekstova o memoarima državnika i pisaca. To je tačno. Neobično je u našem srpskom svetu da ti neko prizna zaslugu, ma bila ona i ovako beznačajna kakva je moja. Đorgovićeva velikodostnost nije, mislim, samo izraz vaspitanja i moralne discipline koju svakog vaspitanje zahteva, nego je – verujem: više nego bilo šta drugo – ona izraz samosvesti o sopstvenim mogućnostima. Zahvaljuju se veliki, nikad mali.

U izvesnom, strožem smislu, moje bi sudeovanje na ovom okruglom stolu bilo, dakle, nekakav sukob interesa.

# KAD BISMO IMALI PULICERA

ovaku eruptivnost iskaza koja se sreće kod Đorgovića našli u Krleži, i, kad je o novinarima reč, kasnije u Denisu Kuljiji. Možda će drugi učesnici ovoga razgovora ukazati na to ko je Đorgović u tome smislu predak u našem pišanom nasledu. Pada mi na pamet Pera Todorović, Đorgović ga spominje, od njega je i počeo ovaj veliki svoj rad, od njegove uzeo naslov serije koju je pisao za Danas. Ako se ispostavi da je tako, nema razloga da ne bude zadovoljan: ne može biti u boljem društvu. Pera Todorović je primer dobrog pisanja.

Druga stvar je još složenija od prethodne: koja je to istorija koju je Đorgović pokušao da ispiše. Ja govorim da je jedno novo čitanje prošlosti, ali, koliko sam razumeo Đorgovića u našim razgovorima, on nije sklon da to prihvati. Svako vreme to ima, to novo čitanje prošlosti, i tu nema odgovora – misli on – na zagonetku njegovog

sija, mi ne smemo ono što drugi koji imaju pero u ruci, smeju. Ali, ja bih rekao da je on negde tamо gde Herman Brok određuje naš ljudski trenutak: ni više novinar ni još istoričar. To je za mene Đorgović. Kao da niješti ni drugo ustvari neće da bude. Ali, šta onda hoće? On hoće da bude eseist „Čudo eseja“, koje otvara neograničene mogućnosti i formate interpretacije, on je uzeo za sebe u ovoj knjizi, ali ne kao čudo proizvoljnji nego kao čudo produbljenog, višestranog, ambivalentnog istraživanja, kao čudo avanture duha.

Ja hoću da vam kažem i sledeće: Đorgović je novinar koji čita Hegela. Koji je čitao Hegela. Možda jedini novinar u Srbiji koji to radi. Miša Vasić možda još, i niko većem više. O sebi neću da govorim.

Neću ovim da opsem prostotu. Nije to stvar nekog novinarskog kompleksa i snobizma. Hegel tu nije slučajno. On je izgleda Đorgovića mnogo čemu naučio. Pre svega tome, da stvari nemaju kraja, i da se mogu i moraju uvek gledati dialektički, i samo dialektički, i nikako drugačije.

U tome su smislu nešto dodati: kad Đorgović otkriće neku stvar on je ne otkriće kao recimo naš mlađi kolega



**Ja hoću da vam kažem i sledeće: Đorgović je novinar koji čita Hegela. Koji je čitao Hegela. Možda jedini novinar u Srbiji koji to radi. Miša Vasić možda još, i niko većem više. O sebi neću da govorim.**

**Neću ovim da opsem prostotu. Nije to stvar nekog novinarskog kompleksa i snobizma. Hegel tu nije slučajno. On je izgleda Đorgovića mnogo čemu naučio. Pre svega tome, da stvari nemaju kraja**

Što to ipak nije slučaj, stvar je vrlo prosta: moje učešće, što se ove knjige tiče, počinje i završava se u onome spomenutoj njenom drugom redu, i u one tri reči zahvalnosti koje dovoljno opisuju moj ideo. Sve je ostalo, da bome, slava Momčila Đorgovića.

I sad kad sam, sam, ovako sebi razvezao ruke, uzmam i slobodu da pred nekoliko profesora, iznesem par gledišta o Đorgovićevom naporu.

Najpre: to je napor nesvakidašnji. U fizičkom smislu čak – to je čitanje brda knjiga. U autorskom smislu – to je ispisivanje stotina stranica teksta. U moralnom smislu – to je zauzimanje jedne izrazito lične pozicije prema ljudima, dogadajima i naciji.

Važne su mi ova druga i treća stvar. Najpre, ova knjiga napisana je jednim stilom i jezikom za koji ne znam da li ga je ovakvoga bilo kod nas, u našem novinarstvu. Hrvati su

poduhvata. On je tu, evo mu pitanja za komentar. U svakom slučaju, on je prevrnuo mnoga saznanja, i osvetlio ljudi i dogadjaje na načine koji do sada nisu bili praktikovani. I naročito brutalan bio, recimo, kod Rodoljuba Čolakovića, ali zašto da ne, i kod Svetozara Markovića.

### 2. Hegel

Đorgović nije prvi put u istoriji. Raniji njegovi radovi i interesovanja kazuju da mu je to sfera kretanja. Pisao je o Đilasu, pisao o Rankoviću, njegove proze („Srpski valcer“) nikad nisu bez istorije. Ne mogu bez istorije. On ne može bez istorije.

Ali: uvek se nekako u javnim debatama postavi pitanje njegovog profesionalnog statusa. To: novinar, to: on je novinar, to se javlja kao problem. Mi smo pomalo prokažena profe-

Bazdulj – tako, naime, kao da je svet prvi put vidi onda kad ju je on prvi put video. Đorgović priznaje – to se oseća, kad se on čita – da je on stigao posle drugih, ali da ima da kaže nešto drugo. I to drugo, govorio je u knjizi dugogackoga naslova „Tragedija jednog naroda – šta ljudi u Srbiji nagoni da rade protiv sebe“. Sećam se na ovome mestu – opet, verovatno, ne slučajno, jednog Đorgovićevog teksta o tome kako je sreća Radomira Konstantinovića na Kaleniću pijaci, i kako žali što mu nije prišao. Prišao mu je, rekao bih, sad. Đorgović je bio u raznim društвима, ali se sasvim prirodno oseća i u ovome, društvu „druge Srbije“ iz čijeg je duha pisao ovu knjigu.

Kod nas nema Pulicerove nagrade. Znam mnoge knjige koje su je dobiti. Da je kod nas imao, ne vidim koja bi je knjiga mogla dobiti pre Đorgovićeve. I to će biti poslednja adoracija kojom će ga većeras okititi, za ovim okruglim stolom.



Nikola Samardžić

# GREŠKE PLAĆENE DEPRESIJOM

**Slobodan Jovanović, osnivač Srpskog kulturnog kluba, svojom novom srpskom politikom pripremao je jedno novo zlo, poništivši sebe samog i sva svoja prethodna ostvarenja, zasnovana na uverenja o slobodi pojedinca. Da bi na najavu opštijeg, ubitačnjeg zla, odmah zatim napustio naciju kojoj je prethodno, bez obzira na svoja znanja, i ne pitajući je, dodelio novu, važnu ulogu, i pobegao s državnim zlatom preko mora. I najdublji umovi, u sumi opštег nereda, koju je vreme neumitno nanosilo, postajali su marionete u igri senki u kojoj se odvija ona površinska, zvanična istorija beščašća. Svaka generacija imala je svoje nulte tačke, uverena u prokletstvo diskontinuiteta. Nijedna nova generacija na tim tačkama nije bila u stanju da prepozna one kodove prošlosti koji su ponovo usmeravali u absurd i bespuće**

**R**ekti su incidenti u publicistici i primenjenoj književnosti koji podstiču značajnije iskorake u smislu kolektivne samospoznaje zasnovane na pretresanju ličnosti čija su dobra dela, ili ona tome suprotna, slučajno ili namerno odbačena. Beogradska intelektualna čaršija je močvara kojom plijaskaju pisci bez fabule i pesnici loših namera, nepriljepljivog sveta, tržista i kapitalizma, nauke i racionalizma, prosvetiteljstva i individualizma, mahom stručnjaci za proizvodnju, prikrivanje ili glorificiranje genocidnih radnji u kulturnom ili biološkom inženjeringu. Taj mainstream tek povremeno dopušta razgrtanje prošlosti koje nudi ono razumevanje lepog i ružnog, pribranog i mahnitog, suludog, koje je obično proskribovano u Politikonom kulturnom dodatku, provincialnim rezijama NIN-ove nagrade, na ludačkim tribinama Kolarca, u hiperinflacione nagrade, u šarenicama javnog servisa. Ovdje ne mislim na tragediju bilo koga usamljenog, nesrećnog, neshvaćenog genija, toga će u XVI veku biti sve manje zahvaljujući demokratizaciji globalnih komunikacija, bez obzira na njihovu banalnost i mehanizme bazične alijenacije. Ovom kolekcijom domaće i strane memoaristike, služeći se primjerima koje je biraо zahvaljujući njihovom značaju i sposobnosti da pamte, i tumače, Momčilo Đorgović usredstrio na osnovne struje stihije koja je jedan kolektiv učinila zapuštenim, nesrećnim i neuspesnim, utoliko da su se propustili i najpovoljniji trenuci, najvrednija vremena, kako bi se napor promene ulagao u budućnost duhovnih i kulturnih inovacija.

Đorgovićev poduhvat je institutski. To ne znači da su instituti propali. Pojedinac je ponekad moćniji od kolektiva. U sredini u kojoj su vreme i trud obesmišljeni, tako da se izlivaju u kaljugu besmisla i uzaludnosti, ipak ostaje otvoreno pitanje, kako je moguće ispisati ovlike stranice bez propusta, i utezanja, da se svakoj činjenici, pojavi, stavu, mišljenju ili celovitoj ličnosti, dodeli mesto u prošlosti s jednim posebnim smislim, sa ulogom koja prevažila trajanje jedne generacije i jedne epohе? Pre više od decenije advokat Dragoljub Todorović je u Knjizi o Čosiću raskrinio ne samo pojedince, poltrone jednog patetičnog, polupismenog manipulanta, nego i celi intelektualni i umetnički interesnu grupu, zanemarivši njihovu raskošnu, pompezu erudicije, talente i društvene skorobe. Ne samo zbog skromnog učinka u odnosu na potencijale potrošene u čaršijskim intrigama, cirknjenju, po slavama i zborovima nacionalne propagande, on ih je osvetlio pre svega kao pojedinca. Dva puta je srušena Jugoslavija, koja je, bez obzira na bilo čiji stav i mišljenje, bila fizički i politički razvijenja tvorevina od svake, stvarne ili imaginarnе velike srpske države, a bila je i srpska država. Nerazumevanje potrebe za Jugoslavijom, i te široke političke ideje, bilo je ravno nerazumevanju svakog razvijenog i uspešnog sveta. U mikrokosmosu balkanskih medusobica, i odbijaju svake razlike, ili njenome maksimiziraju, potenciraju se uverenja da su svi susedi, bliski narodi i narodnosti, isti, homogeni, zauzeti isključivo sopstvenim zlom i lošim namerama u odnosu na srpsku integrativnu i pandursku maticu. Integrativni nacionalni činoci ostale su snage bezbednosti koje su, umesto da brane državu, naciju i teritoriju, bile uzrok političkih kriza, lomova i prevara u svakoj generaciji, činilac rata, agresije, stronog podanosti i izdaje. Uvrstio bih u posmenutu matricu i kult Aleksandra Rankovića, verovatno slo-

žen, slojevit, bez obzira na Đorgovićeve stavove, naročito o metodologiji njegove smene, podmukle i kukavičke, ali je ona bila u harmoniji s praksom terora i zločina njegove, u jednom periodu lične organizacije naoružanih, bespriornih i sistemski podsticanih ubica i psihopata.

Važne pojedince rušile su sopstvene Utopije, i kad bi se uspešne razvijale. Najdublji misloci, najvažniji pojedinci, postali su u stihiju promene koje nisu razumeli, ili za njih nisu bili spremni. Slobodan Jovanović, osnivač Srpskog kulturnog kluba, svojom novom srpskom politikom pripremao je jedno novo zlo, poništivši sebe samog i sva svoja prethodna ostvarenja, zasnovana na uverenju o slobodi pojedinca. Da bi na najavu opštijeg, ubitačnjeg zla, odmah zatim napustio naciju kojoj je prethodno, bez obzira na svoja znanja, i ne pitajući je, dodelio novu, važnu ulogu, i pobegao s državnim zlatom preko mora. I najdublji umovi, u sumi opštег nereda, koju je vreme neumitno nanosilo, postajali su marionete u igri senki u kojoj se odvija ona površinska, zvanična istorija beščašća. Svaka generacija imala je svoje nulte tačke, uverena u prokletstvo diskontinuiteta. Nijedna nova generacija na tim tačkama nije bila u stanju da prepozna one kodove prošlosti koji su ponovo



Ogromna je dokumentarna vrednost Đorgovićeve knjige: Nikola Samardžić i Mihailo Pantić na Danasovom okruglom stolu

kog pojedinca. Dva puta je srušena Jugoslavija, koja je, bez obzira na bilo čiji stav i mišljenje, bila fizički i politički razvijenja tvorevina od svake, stvarne ili imaginarnе velike srpske države, a bila je i srpska država. Nerazumevanje potrebe za Jugoslavijom, i te široke političke ideje, bilo je ravno nerazumevanju svakog razvijenog i uspešnog sveta. U mikrokosmosu balkanskih medusobica, i odbijaju svake razlike, ili njenome maksimiziraju, potenciraju se uverenja da su svi susedi, bliski narodi i narodnosti, isti, homogeni, zauzeti isključivo sopstvenim zlom i lošim namerama u odnosu na srpsku integrativnu i pandursku maticu. Integrativni nacionalni činoci ostale su snage bezbednosti koje su, umesto da brane državu, naciju i teritoriju, bile uzrok političkih kriza, lomova i prevara u svakoj generaciji, činilac rata, agresije, stronog podanosti i izdaje. Uvrstio bih u posmenutu matricu i kult Aleksandra Rankovića, verovatno slo-

žen,

usmeravali u absurd i bespuće. Poslednji memoarista, koji i nakon smrti pripada i ovome vremenu, Borislav Mihailović Mihić proveo je u Rovinju. Đorgović je izračunao, punih šest godina, od sirotinskih, proleterskih para, uloženih u elite i sve njihove besove, i u tom Rovinju nije naučio ništa, a tumačio je i dramaturgiju neupredivo složenijih svetskih procesa, dok je decenijama sa udbasima i njihovim akademskim dodacima lamentirao o srpsvoj i gluposti. Ogromna je dokumentarna vrednost Đorgovićeve knjige, ali ujedno i ona, da se ovakvim pojavama, ovakvim kulturnim incidentima, potri, obezvreduju, sva navedena opšta mesta. Perspektivne vrednosti, koje se pridaju prošlosti, zapravo mogu biti u svemu nove, nepredvidive.

**Autor je profesor na Filozofском fakultetu u Beogradu i kolumnista Danasa**



Nenad Prokić

**Narodnaštvo ubija sve u Srbiji, ono nas redovno bacava u oltar najgluplje politike, na čelu sa narcisima, i levim i desnim, koji su svi do jednog oboleli od solipsističke inflacije, od uverenja da su centar sveta. Njihova sujetka smrdi kao tvor, kaže Đorgović. Objavljaju ratove a ne umeju da ih vode, sklapaju mir a ne umeju da ga sklope. A hoće bedni sve.**

**Đorgovićev sam dužnik. Da on nije u zagrebačkom „Danasu“ početkom osamdesetih napravio intervju sa Brankom Hofmanom, slovenačkim piscem koji je u Jugoslaviji napisao prvi roman o Golom otoku, možda nikad ne bih ni postao pisac. Taj izvrsni intervju me je naterao da napišem studentsku dramu koja je u danas u „Antologiji savremene srpske drame“.**

# ISPRED TVOG NOSA

## OD POLITIČARA U SRBIJI IZGLEDA DA JE POKVARENJI SAMO NAROD

**N**as je snašlo ono što je trebalo da nas snade. To je misao koja mi je prošla kroz glavu kada sam pročinio i poslednji poglavje Đorgovićeve knjige *Tragedija jednog naroda - Štajlude u Srbiji nagoni da rade protiv sebe*. Reč je o IN YOUR FACE literaturi, dakle ispred našeg nosa, kao što su svi događaji i ljudi opisani kod Đorgovića bili događaji i ljudi ispred našeg nosa. Ali smo se pravili kao da nisu, i još uvek se pravimo kao da nisu. A ako odbijemo da nešto prikažemo, negiramo da to postoji, i to je najgore što možemo sebi učiniti, jer jedini način da se nešto promeni jeste da prihvativimo ko smo i naša stvarnost.

Đorgović sam dužnik. Da on nije u zagrebačkom *Danisu* početkom osamdesetih napravio intervju sa Brankom Hofmanom, slovenačkim piscom koji je u Jugoslaviji napisao prvi roman o Golom otoku, možda nikad ne bih ni postao pisac. Taj izvrsni intervju me je naterao da napišem studentsku dramu koja je u danas u *Antologiji savremene srpske drame*.

Intelektualno poštenje vibrira sa stranica koje evociraju tragične sudbine ljudi koji su hteli da modernizuju Srbiju, kao i onih drugih koji su je plakali i razvaljivali. Neki od njih su nažalost premašili naše živote, drugi nažalost previše. Nedostajanje javnog moralja je glavna konstanta u Srbiji tokom poslednjih dve stotine godina. Dobre smo klali, loše smo tovili. I to nije moglo drugačije da rezultira.

Ova knjiga će obeshrabrujuće delovati na sve buduće srpske ikare. Iz nje prozilazi da, ako pojedinci menjaju svet, kako kažu stari mističi - onda ih kolektivi unazađuju. Ijer bez sumnje postoji kolektivna kazna, sklon sam da bez obzira na blebetanja pravnika, kažem da postoji i kolektivna krivica. Od političara u Srbiji izgleda da je pokvareniji samo narod, to je psihička struktura našeg naroda. Zato ne možemo abolirati narod koji je spremar da čini sve ono što i lideri koji proizilaze iz njega. Paradoksalno, i to je neki spas, poslednja linija odbrane pred poludelim liderima: narod ih šutne u guzicu kad su na sigurniji u sebe. Tako je u Srbiji od Miloša do danas. To je klasični primer kako se surovom društvu daje surovi odgovor.

Autor ima metaforu za srpsku političku istoriju: montanjan, „kidiglava“ prelazi prometu gradske ulice, ne gledajući ni levo ni desno. Moja je beznadežnja, jer kod Đorgovića ima i neke nade da će se stići do cilja ako saobraćaj nije gust. Kroki te istorije kod mene izgleda kao onaj gif koji se vrati internetom ovih dana: Čovek sedi na šamlici, pa to više izgleda kao vršenje velike nužde nego sedenje. Ispred njega, na panju prazna plastična flaša iz koje je ispijena rakija i poređ njoj još jedna, ispijena do pola i začepljena komušinom od kukuruza. Jedan pajač je takođe tu na svojoj šamlici. A poređ je, naravno, prase na razniju. Onaj prvi ustaj, pravi prvi nesiguran korak, pravi drugi, a treći nikad nije stigao da napravi. Pada preko praseta na žar i čuje se uzvik pajača: „Jaaoo, Draganeel!“ Hepiend izstaje u ovakvoj metafori naše istorije, kao što izstajaju i u našim političkim sudbinama. Đorgović međutim ide još dalje, detektujući i antihrisanstvo u našim zavrzlama. I ništa se neće promeniti sve dok, kao neki prezbiterijanci, ne povjerujemo u moralne vrednosti - u svet ideja.

Ovdje opet caruje izbezumljena nacionalna romantika i tupav populizam. A sve su to samo reči i želje, niko se i dalje ne priprema pre poklizač, pa kad nas dušman satre, to je svetska zavera. Stejt dipartment nas je, podseća Đorgović,



„E, Deda,  
malo ste se  
i tu zajebali“:  
Borislav  
Mihajlović  
Mihić

do 1941. vodio pod Bliski istok i nije isključeno da će opet. Mi smo omiljeni kreker pred ručak velikih sila; kreker sa nemoralnim strankama, korumpirani, izolirani, surevnjiv i zavidan; kreker apetajzer gde su sve žrtve obesmišljene, zaboravljene, gde se sve gnušobe čine da se ne bismo samo suočili sa sobom i sopstvenim civilizacijskim nivoom. Prvo arogancija, a odmah zatim skidanje gača ko kod da naide - što nas ne čini nacija nego inferiornim konglomeratom bez veze i smisla. Provincijsko opajdarstvo i hajdučija u politici. Srbi zato nikad ne propuste priliku da propuste priliku. A uglavnom je propuste zbog profita nekog sunarodnika.

Đorgović ima širi uvid, osmislio uključuje i pojedince iz takozvanog velikog sveta. Zato njegovo pisanje podseća na Jared Diamonda, posebno na njegovu knjigu *Slom (Algoritam, Facta, Zagreb, 2008)*, u kojoj objašnjava kako se društva odlučuju na propast ili uspeh, ili na Dajamondovog učenika Hararija i već slavnu knjigu *Sapiens (Fokus, Zagreb, 2015)*, kao i najnoviju *Homo Deus*. Harari tu pokazuje kako je sapiens genocidni biće, jer je dva miliona godina, sve do pre deset hiljad godina, Zemljom hodalo najmanje šest različitih ljudskih vrsta, a sad hodama samo mi - što znači da smo pobili sve ostale ljudje u neprekidnom genocidu koji je trajao nekoliko hiljada godina. Toleranca baš ne spada u osnovne sapiensove odlike, prevašodna osobina mu je da je običan nabiguz. To malo i

određenih pojedinaca, po pravilu halapljivih i gramzivih iznad svake ljudske mere. Sve ostalo je bio čist nemar. Đorgović izuzima umetnike, kaže da su oni najbolje što je Srbija dala. Ali, proveo sam ceo život s njima, ništa nisu dragačiji. Neke od njih je velika čast ne poznavati.

Svet izdavaštva je veoma zahtevan. Morate da učinite da knjiga bude primećena. Ovde se uspelu u tome: naslov je tipično ljjagovo deseterački, a onda vas džiu podnaslov tresne o zemlju. Ta napetost izaziva radozonalost i kod onih koji ne podnose da voliš svoj narod tako što ga grdiš. Taj posao je zapravo u Srbiji bio oduvek najopasniji. Sećam se osnivanja *Beogradskog kruga*: Rade Konstantinović je sedeо do mene i u jednom trenutku me je uhvatilo za ruku, nagnuo se ka meni i prošaputao: „Nenade,“

„SAMO VI  
TANDRČITE  
PROKIĆU O TOM  
VAŠEM  
KOSMOPOLITIZMU,  
ZAVRŠIĆETE KAO  
SRPSKI  
NACIONALISTA“,  
REKAO MI JE  
MIHIĆ DOK JE  
ZNALAČKI  
SREDIĆAO MOJ  
STUDENTSKI  
KOMAD ZA  
IZVOĐENJE

nama svima ovde igraju glave na ramenima“. Mislio sam ‘ajde matori, čemu takva preterivanja! Ali, nama jesu igrale glave na ramenima i još uvek nam igraju. Da sam imao u jednoj knjizi sakupljene sve ove sudbine ne bih osnivao *Beogradski krug*, Forum pisaca, ni *Liberalno demokratsku partiju*. Gledao bih svoja posla.

Narodnaštvo ubija sve u Srbiji, ono nas redovno baca na oltar najglupljije politike, na čelu sa narcisima, i levim i desnim, koji su svi do jednog oboleli od solipsističke inflacije, od uverenja da su centar sveta. Njihova sujetka smrdi kao tvor, kaže Đorgović. Objavljaju ratove a ne umeju da ih vode, sklapaju mir a ne umeju da ga sklope. A hoće bedni sve.

Ali, niko se bekstvom od politike u Srbiji nije od politike i spašao. Evropska unija je, kao i Jugoslavija - utopija, ali svaka utopija je boja od naše sitne mere. Mada, izemti uniju kojoj je Nemačka na čelu, a iz koje Britanija izlazi. Period pod Titom je period našeg najvećeg prosperitetra, jer komunizam je ipak velika svetska ideja. A svet ideja je u našim krajevima uvek bio tanak. Svoje nismo imali, a kad smo ih imali bolje da nismo. Evo nas u Srbiji poručenoj od rotova, i dalje s lažnim patriotama na vlasti. Od 25 bukača na Brionskom plenumu 13 su bili Srbi. Ko je kriv, draga domovino?

Nedavno su mog prijatelja Slovenca iz partizanske porodice, nagovarali da se kandiduje za gradonačelnika Novog mesta. Rekao je da će njegov prvi akt kao gradonačelnika biti da se novi put između Otocića i Novog mesta nazove imenom Aleksandra i Slavke Ranković. To će učiniti u znak zahvalnosti prema njima, jer je Slavko rodom iz Novog mesta i kada je rađen put Bratstvo-Jedinstvo prvoribljanja zamišao je bila da idu dolinom Save, kao i leženica. Slavka je nateralna Leku da protera put kroz Novo mesto. Da to nije učinila, nikada ne bi bilo privrednog gigaanta Krke, ne bi bilo Reviza (IMV) koji je pravio Renault automobile, ni mnogo čega još, a Novo mesto bi bila obična kmetija. Moji prijatelji su naravno rekli da je lud, nisu ga birali za gradonačelnika, ali ja mislim da je on samo drugaćiji. I zato je moji prijatelji. Ni prema nismo imali poštovanje, nismo nikada imali dostojanstvo. Kruna, crkva, Centralni komitet, vođa, rusofilstvo kao peta kolona i kao endemska bolest sve zajedno su detetom u Engleskoj i mercedesom u garaži, sama puka laž i ulizitivo. Izdajica sam jer dajem prednost engleskom parlamentarizmu zato što od Cromwella nije imao diktatora, a tražiš da glasani za tebe voliš Rusiju više od svoje zemlje. A i od te ljubavi ti je jača sposobnost da svoju zemlju opustošiš i pokradeš. To je od nas načinilo retardiranu regiju i tako smo postali kovači lažnog novca. I još zahtevaš pravo za sebe da ti sve oprostimo samo zato što nam sve saopštavas kroz ružičastu dioptriju domoljublja.

Najlepša misao u ovoj knjizi je ona Žarka Vidovića, istričara umetnosti, koji je rekao: ne postoji istorija umetnosti, postoji samo umetnost, jedna i večna, jer umetnost je van istorije, van politike. Da su naši političari to umeli da primene na život i političku istoriju, ovu knjigu Đorgović ne bi ni napisao. Ne bi bilo razloga da je piše. Osim da nas podseti kako ima i divnih među nama, pa da znamo da ta ljubav koju osećamo prema svom narodu, eto, ima svoj jasni izvor.

Puč i atentati nisu uspeli da zamene razvoj u Srbiji. Zadugo još ovde neće biti reda ni korisna rada. Dok se nešto bitno ne promeni Srbija će funkcionišati na bazi golog i jefitinog fizičkog rada, subvencionisanju radnog mesta za strane firme u Srbiji, nereformisanim javnim preduzećima kako bi se sačuvalo kakav takav socijalni mir i krađa partije na vlasti, na obespravljenim radnicima i penzionerima kojima su oduzeta stečena prava. To je bilans musavog patriotskoga. Greške nije plaćao depresijom samo Borislav Mihajlović-Mihić, kojim se završava ova knjiga, kao pametnim simbolom nepametnih srpskih zabluda - već i svi mi. „Samо vi tandrčite Prokiću o tom vašem kosmopolitizmu, završićeš kao srpski nacionalista“, rekao mi je Mihić dok je znački sređivao moj studentski komad za izvođenje. E, Deda, malo ste se i tu zajebali.

**Autor je dramski pisac, profesor na beogradskom Fakultetu dramskih umetnosti**



# PUKOTINA ILI PROVALIJA

**T**ragedija jednog naroda" Momčila Đorgovića je knjiga publicistički jakog (marketički prejek?) naslova koji u velikoj meri određuje osnovni pravac njenog čitanja, a podnaslov „Šta ljudi u Srbiji nagoni da rade protiv sebe“ tu jasno dodatno osnažuje. Momčilo Đorgović tumači pojam tragedije više slobodnog metonimijskog, dokle posrednog, nego doslovnog (eshatoškog) principa, nalazeći da je tragedija „to što ne razumemo prirodu i razloge onoga što nam se događa“. Takvo objašnjenje odmah zahteva odgovor na pi-

(konkretno: srpska) zajednica stvara o sebi i „stvarnog stanja“ te zajednice, naravno, ukoliko uopšte postoji egzaktan, a ne samo duboko ličan način da se do te kojenske identitetske predstave o „stvarnom sopstvu“ nekađe dođe. Jer, podsetiću, „interpretacije mita takođe ulaze u mit“, kako je to odavno rekao Klad Levi Stros, a i „sve društvene teorije su takođe narativi“ određeni odgovarajućom ideologemskom pozicijom, sa pretendenovanjem na svevremenost, kako je to, ne tako davno, rekao Žan Bodrijar.

**Ma koliko ih uzdizali ili relativizovali, izlazi da, prema Momčilu Đorgoviću, i prema svakom ko o tome razložno misli, pisci sa svojim knjigama ostaju usamljenici, često i izopštenici, naročito onda kada plivaju protiv matice vremena i kada se ne uklapaju u kolektivističke predstave. Sve u svemu, njihov uticaj sveden je na odjek u mislima retkih zainteresovanih pojedinaca. Stanislava Krakova, Stanislava Vinavera ili Branka Lazarevića čitali su na prste ruku i nogu prebojivi čitaoci, a oni čija su dela imala širi odjek, poput Crnjanskog, Čopića ili Ćosića tumačeni su, izvan akademskih krugova, mahom onako kako je nalagao određeni istorijski ili politički trenutak, daleko od teksta njihovih knjiga**

Kod nas se „knjiga slabo prima“:  
Đorgović parafraza reči  
Milutina Garašanina



tanju ko smo to prepostavljeni, „Mi“ koji ne razumemo, jer iz onoga što u knjizi sledi listom izlazi da svi o kojima se govori i čija dela bivaju tumačena i te kako dobro razumeju, „ono što nam se događa“ ili bar ne odustaju od nastojanja da to razumeju onoliko koliko im je dato, pa o tome i pišu.

Nastavljujući ovu metonimijsku igru rekao bih da Đorgovićeva knjiga, sklopjena od tekstova koji su minalih godina objavljeni u „Danasu“ (neke od njih sam posle čitanja odvajao u posebnu fasciklu), predstavlja nesvakidašnji čitalački i analitički napor da se, koliko je iz same stvari moguće, objasni ona pukotina (sa razmerne pravilje) nastala između opštih predstava koje neka jezička, kulturna, tradicijom i etnicitetom određena

ljima u kojima postoji i neki drugi vid povezanosti i uzajamnosti. Za mene je to polje književnosti.

Jednostavno rečeno, uvažavajući činjenicu da sam se iz knjige „Tragedija jednog naroda“ obavestio o trista đavola, ponećega se podsetio, ponešto naučio, a i u ponećemu se sa autorom nisam saglasio (Vinaver nije nadrealista, Mihiz nije politički guru), mogu određenje govoriti o onome o čemu ponešto znam, o čemu sam i sam pisao, i, najzad, o onome što me po vokaciji i po prirodi posla kojim se bavim najviše interesuje, a to je pokušaj odgovora na pitanje gde je književnost i gde su pisci u velikoj Đorgovićevoj priči. Najpre da kažem da je njegov izbor pisaca sasvim prihvativ, odredje je tu reč o imenima koja ne smete zaobići ako vas srpska književnost zanima, svejedno da li su njihova dela, u koliko meri i na koji način pročitana, mada bi, sledeći osnovni autorov naum, bilo dobro da u (nekoj budućoj?) knjizi vidimo i Đorgovićev komentar o dnevnici i memoarskoj prozi Borislava Pekića ili Živojina Pavlovića, a svakako bi, kad je o spisateljicama reč, određen prostor valjalo posvetiti uspomenama Jelene Škerlić Čorović iz kojih se može dosta saznati o ljudima i prilikama njenog vremena, sa rečima i sudovima izgovorenim često na neuvjeten, direktan način. To bi Đorgović, poslovno sklonom otkrivanju indikativnih, publicistički intrigančnih i nimalo idealizujućih detalja, svakako bilo od koristi.

Nadalje, u „Tragediji jednog naroda“ najviše me, i na početku i na posletku, privlači određivanje mesta i uloge književnosti u širem društvenom i istorijskom kontekstu, odnosno Đorgovićevim esejima implicirana rasprava o moći ili nemoci te umetnosti u nekadašnjem i sadašnjem okruženju. Insistiraju na toj razlici nekadašnjeg i sadašnjeg vremena, jer, šta god misili, i koliko god se premisili, do prve polovine 20. veka književnost je postojala kao dominantna i reprezentativna simbolička forma ispoljavanja ljudske misli, a danas to naprosti i nipošto nije... Danas se neki jedva zamislivi Tomas Man, Miroslav Krleža ili Miloš

## DORGOVIĆ NA JEDNOM MESTU PROBIRA I ORKESTRIRA GLASOVE NAJRAZLIČITIJIH TONALITETA I IDEOLOGEMSKIH PERSPEKTIVA

kolektiv“. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje koliki je stvarni uticaj književnosti na širi društveni kontekst, na građenje predstava koje zajednica ima o sebi. Siguran sam, naime, da se individualna, kritički konstruisana slika društva koju imaginiraju pisci – a oni se svaki odreda, rečenski, žale na nerazumevanje i zatucanošću sredine u kojoj žive i stvaraju – u velikoj meri razlikuje od dominantnih stavova i raspolaženja nastalih razvijanjem i daljnjem reprodukcijom mitskih stereotipa, a ne, što treba ponoviti, radom personalizovanih kreacija i ostvarenjima neponovljivih spisateljskih imaginacija.

Knjigom „Tragedija jednog naroda“ naime, ma koliko ona tematski ide na mnogo različitih strana, Momčilo Đorgović u osnovi rekonstruše jedan imagoloski mehanizam, stalno se vraćajući analizi misaonih procesa pomoću kojih se dolazi do određenih korporativnih stavova i uvida, ali i spisateljskih samouvoda. Gde je polje predvajanja te dve perspektive, kako odrediti taj odnos? Kao pukotinu ili kao provaliju? Svakako da je reč o spomenutim sudovima, o relaciji u kojoj misleći, kritički raspoloženi pojedinači stoji naspram opštih društvenih okolnosti, često se gnušajući prilika u kojima živi, lamentujući nad stanjem sveta i stanjem veka. Kao neki ko na književnost gleda iz nešto određenije, rigoroznije, estetičke perspektive, rekao bih da mi posebno interesuje upravo veza između nečije stvaralačke svesti i korporativnog mišljenja, drugim rečima, želeći bilo da dođem do odgovara na pitanje kakve su reperkusije, kakve posledice književnog mišljenja na javno mnenje. I da li na javno mnenje više utiče sama figura pisca, drugi vidovi njegovog društvenog angažmana, njegova ideološka deklarativnost i sistem vrednosti koji on (ne)darovit pojedinač i kao društveno istaknuta licašnost zagovara, u šta sam na osnovu stečenog iskustva sklon da poverujem, ili to, u nekom prosvetiteljskom veličanju umetnosti, ipak čine njegove knjige, estetsko ozračje njegovih dela?

Rekao bih, svakako to prvo, jer za predloženo drugo nema previše argumenata. Knjigama se, sve u svemu, u opštijem društvenim i političkim procesima ne dobacuje daleko, i svaka analitička konstrukcija u tom smislu ostaje konstrukcija ili naknadna pamet. Ukoliko se setimo Milutina Garašanina, čije reči Đorgović parafrazira, da se i kod nas, „knjiga slabu prima“, osnažuje se prva teza o piscu kao javnom radniku, a ne kao umetniku. Drugim rečima, važno je, danas koliko i juče, biti pisac, nije važno šta se piše, sâmo spisateljsko zanimanje ima neku neobjašnjivu socijalnu povlaženost, za umetnost se to nipošto ne bi moglo reći. Po svemu, izlazi da pisci, viđeni kao umetnici, a ne kao javni radnici, nisu „opinion makers“<sup>1</sup>. Opštite društvene predstave formiraju se izvan književnosti, raznim vidovima mitologizacija i manipulacija, u eri masovne komunikacije i novih medija svakako tako, a ne čitanjem memoara i fikcija, jer je uporno, moronsko piljenje u ekran već gotova slika, a čitanje je angažovanje kore velikog mozga. I na kraju, ma koliko ih uzdizali ili relativizovali, izlazi da, prema Momčilu Đorgoviću, i prema svakom ko o tome razložno misli, pisci sa svojim knjigama ostaju usamljenici, često i izopštenici, naročito onda kada plivaju protiv matice vremena i kada se ne uklapaju u kolektivističke predstave. Sve u svemu, njihov uticaj sveden je na odjek u mislima retkih zainteresovanih pojedinaca. Stanislava Krakova, Stanislava Vinavera ili Branka Lazarevića čitali su na prste ruku i nogu prebojivi čitaoci, a oni čija su dela imala širi odjek, poput Crnjanskog, Čopića ili Ćosića tumačeni su, izvan akademskih krugova, mahom onako kako je nalagao određeni istorijski ili politički trenutak, daleko od teksta njihovih knjiga.

Na kraju, rekao bih da je „Tragedija jednog naroda“ Momčila Đorgovića još jedan dokaz da se knjigama malo šta stvarno postiže. To treba shvatiti kao utehу „malо Šta“ ipak nije Sterijino „ništa iz ništa“. I zato ih, najzad, i treba pisati. I najvažnije, ne odsutnjati od takve rabote, upravo kao u Đorgovićevom slučaju.

Autor je profesor Filološkog fakulteta u Beogradu, i pisac



Petar V. Arbutina

**Bez obzira na tamne tonove koji danas ovde preovlađuju, smatram da je ovo jedna dobranamerana knjiga jer autor očigledno nije imao namenu da piše o lošim i dobrom Srbima već o osobinama koje upravo vode ka tim stereotipima**

## TEŠKI SUSRETI SA NAMA SAMIMA

**B**ez obzira na tamne tonove koji danas ovde preovlađuju, smatram da je ovo jedna dobranamerana knjiga jer autor očigledno nije imao namenu da piše o lošim i dobrom Srbima već o osobinama koje upravo vode ka tim stereotipima. Nedovoljno tačne za hipotezu, ali dovoljno uverljive za istorijsku istinu. Ili kao u Ljermontovovom Junaku našeg doba: „I oni koji o meni budu govorili dobro i oni koji budu govorili loše, podjednako će biti u krivu.“ Zato Đorgović bira glasove koji govorile iz pozicije neposrednog iskustva i lične iskrenosti, lako ovo poslednje možemo uzeti sa izvesnim rezervama, kao što istorijska nauka inače uzima memoare kao nedovoljno verodostojnog građa. No, činjenica je da je autor izabro sećanja i zapise ljudi koji su često bili glavni aktori važnih istorijskih epizoda, ponekad izvan „glavnih“ tokova i uvida kojeg danas smatramo konačnim istorijskim istinama, ali vrlo bliski suštinskim važnim istorijskim protubercancima koju su mnogo više određivale prirodni događaji, često i način njegovog pamćenja. Ili, kako bi to rekao Napoleon Bonapart: „Istorija je splet događaja oko kojih smo se končno dogovorili“, očigledno je da se mi ova istorija još nismo dogovorili o mnogo čemu - realni su samo datumi događaja. Odgovor na ova pitanja značila bi spokoj istorijske istine ali i jednu širu sferu samospoznaje, na koju je očigledno autor računao, u kojoj bi mogli da se suočimo sa sobom i sa svojim identitetom naspram komfora ličnog i kolektivnog samozavaravanja u mitološkoj fantazmagoriji ili izmaštanim i samozadoljavajućim slikama, često karikaturama. Zato je Đorgović pozvao svoje „svedoke“ da objasne i piscu i čitaocima: šta nam se to zaista desilo? Odnosno kako smo potučajući se po istorijskim putevima raznih političkih i društvenih dubioza, stigli do autodestruksije i uvek goreg rešenja koje nas je sve dublje vuklo ka ponorma pogrešnih opredeljenja i ka istorijskim dubiozama. Da, zaista, šta nas to tera da radimo protiv sebe, gde je interes autodestrukcije, izvan instinkta usmerenog ka bližnjem ili upravo u njemu?

Predrag Milojević, legendarni novinar lista „Politika“ davno je napisao: „Memori se pišu kada sećanje počinje da lapi, pa se sve loše stvari zaboravljaju i ostaju samo lepe.“ Đorgović je dragocene podatke ulančao u svoju priču, sledeći logiku istorijske aktualnosti u okvirima jedne epizode, ali sa jasno definisanim sveću da je ta epizoda deo jednog kontinuiranog toka, sledi uzroka i posledica političkog i društvenog diletantizma, čaršijske svesti i zatamnjениh mesta zvaničnih verzija događaja. Lični kontekst dozvljava i njegovo kasnije (Đorgovićeva) tumačenje može se tumačiti odnosom „male“ i „velike“ (zvanične istorije). Velika istorija

**Autor je direktor Sektora za izdavanje knjiga JP Službeni glasnik**

**MALA, LJUDSKA, OBIČNA  
ISTORIJA SADRŽI VELIKU  
ISTORIJU KAO SUDBINU,  
FATUMSKU ODREĐENOST  
„MALOG-VELIKOG“ ČOVEKA,  
KOJI U SOPSTVENOM  
ISKUSTVU PREŽIVLJAVA  
POSLEDICE VELIKIH LOMOVA**



voljavaju da objavi knjigu o Prvom svetskom ratu, jer nije odgovarala oficijelnoj, solunskoj idolatriji. Gotovo pola veka, od 1903. do 1941., Beogradom i Srbijom je vladala gomila asasina i njihovih simpatizera maskirana u oficirske uniforme i političke frakove. Izmislili su svoju istoriju koja ih je sakrila i dala legitimitet. Bez provera ili širih i potpunijih ispitivanja preneo se taj obrazac u udžbenike, a privatili su ga i komunisti (kvazirevolucionarni i antimonalistički momenat) i antikomunisti (karađorđevići). Cela se naša istorija od 1804. mora nanovo istraživati i pisati u svetu novih izvora i novih naučnih disciplina, pošto se zapravo i nije istraživala, već nametala.

Memoari, dnevničari svedoče da je nasilje konstitutivni deo srpske političke scene. Od 1804. godine razne grupe se otinaju oko vlasti i državnih bisaga i privilegija, protivnici se bacaju u tamnice, preti im se, ubijaju se hladnim i vatrenim oružjem, truju. Vladajuće garniture su zahvaljujući bednom nivou društvene komunikacije proizvodile neupitnu lažnu svest o sebi i društvu. Ništa manje Srbija nije bila tabloidna onda, nego što je i danas. O kakvoj „našoj zlatnoj demokratiji“ može biti reč kada je Pašić sa radikalima držao vlast preko dvadeset godina? U njegovim pismima mitropolitu Mihailu on zastupa manijezam: ili on na vlasti ili građanski rat u Srbiji. Kult vode, tada Baje ili Brade, spontano je i sa velikim oduševljenjem prenesen na „maršala Tita“. Kragujevčani su smisili i podržali „štafetu mladosti“ - Starom. Memoari Aleksandra i Slavke Ranković, te slučaj Marka Nikezića, otkrivaju strašno, krvoločno i porazno podaništvo Srba u Crnogoraca vrhovnom vođi, koji jedva čekaju da im uz tabloidnu paranoju (prisluskivanje) prstom pokaže na žrtvenog jarca pa da ga raskomadaju i – i „izedu“. Većina Srba više voli jednopartijski sistem i da svi budu na vlasti, u milosti nekakvog „Baje“.

Memoaristi i dnevničari su neugodni svedoci. Tekst o Borislavu Mihajloviću Mihizu izazvao je reakcije u javnosti. Štaviše u jednoj novini se tvrdilo da sam napao Mihiza, mada nisam, pa su organizovali „Odbojanu Mihizu“, a uopšte nisu pročitali moj tekst, a čini mi se da nisu ni Mihizove memoare „Autobiografija – o drugima“. Na memoare se ne pozivaju ni njegovi „prijatelji“, jer saopštava neprijatne istine i o sebi i o njima. Iskovali su od njegove elokvencije zlatnu ikonu, digli ga u nebesa, sahranili kao patrijarha, i nadali su se da njegove memoare niko neće ozbiljno da čita. On, međutim, poštano otkriva moći bekgrund samozvanih disidenata – da su u kontinuitetu imali prijateljsku naklonost, zaštitu i podršku rukovodilaca i srpske i vojvođanske Udbe. Razvoj kulture u Beogradu nisu inicirali samo nadrealisti, već su obezbeđivali i šefovi Udbe. Mihiz je pokazao na trag, trebalo bi istraživati dalje.

Memoari i dnevničari su vrlo značajni za celovitiju rekonstrukciju našeg novovekovnog bivstvovanja, čije su mnoge dimenzije cenzurisane, iskrivljene, falsifikovane, sakrivene. Svaka promena režima je bila i infarkt za arhive i biblioteku, one su uništavane, filtrirane i pljačkane. Ako su izvori uništavani, makar su ostali lični doživljaji o, kako bi to neki pisci patetično nazvali, sudaru pojedinaca sa istorijom.

Autor je novinar i publicista iz Beograda

# IGRANJA SA AUTOGENOCIDOM

**Momčilo Đorgović**

**U**najčitanije književne žanrove spadaju memoari, dnevničari, autobiografije. U njima je lično iskustvo, i kada nije fabulirano, kada je iskreno, ono je autentični deo stvarnosti, neponovljivo.

Mi smo, međutim, žrtve glorifikacija dugog trajanja, a glorifikacija ne trpi i odbacuje ličnu sudbinu. Ličnost i pojedinačni nisu važni, šta su oni prema svetim ciljevima partije ili nacije, prema ideologizovanim rajevidima i carstvima nebeskim? Živimo u autističkom identitetu, koji se u našoj izolovanosti i neprosvećenosti iskiva niz godina.

Svaki od dnevničara i memoarista u ovoj knjizi odgovara iz svog iskustva na pitanje koje sam postavio u podnaslovu: Šta ljudi u Srbiji nagoni da rade protiv sebe? Da bi se svestranije odgovorilo na ovo pitanje u istraživanje sam uvrstio i strane državne i pisce kao nužnu komparaciju sa svetom u kome živimo, jer nismo planeta za sebe.

Pitanje poštovanja dostojarstva, talenta, prava i slobode ličnosti nikako se nije rešavalo tokom naše kratke i haotične moderne istorije. Na takvom stepenu nerazvijenosti privrede i društva, u dominaciji montanjarsko-rođovskog mentaliteta, nije bilo ni moguće dati prednost kreativnom preduzetništvu, niti oslobođiti pojedinačnu od plemena. Opskurne grupe su u tom materijalnom i duhovnom siromaštu koristili svoju šansu. Isidora Sekulić se u „Zapisima o mom narodu“ zapitala, dokle će patriotizam u svima nama biti nemoral i ubica? A Milutin Milanković u svojim isповестima naglašava koliko su ga poštivali u Beču i podsticajno mu otvarali vrata uspeha, a kako su ga sapitali ovdašnji uticajni mediokriteti i marginalizovali, ova sredina nije htela ni da čuje, ni da zna za njega.

Vrlo su olako i gotovo bez otpora vladajuće ekipe raspolaže sa sudbinama svih. Pozivajući se stalno na ideo-loški konstrukt „narod“ i „mase“, one su obeshrabrilici individualnosti, a ukoliko bi im se suprotstavila, žigosali su je kao otpadništvo i izdaju. Vitlao je ovim prostorima neki perverzni nagon, hajde da napravim pomodnu parafrazu i da ga nazovem – autogenocidom. Poput ludačke košulje sašivena je stalno dežurna ratna euforija koja se oblači svakom uz pesmu „Rado Srbin ide u vojnike“ i „Ne znamo da radimo, ali znamo da ratujemo“.

Lakomisleno su se čitave generacije bacale u ratove, ili su se kockarski servirale apetitima velikih sila. Sve svoje greške, nesposobnosti i pljačke su vladajuće ekipe pokrivate izmišljanjem trijumfa. Dnevničari i memoari o tim nesrećama se marginalizuju do danas. O preziru prema ličnosti dovoljno govori da do danas ne znamo ni broj ni imena žrtava od srpsko-bugarskog rata, preko balkanskih i svetskih ratova do raspada Jugoslavije, a one su ravne genocidu. Nema istraži-

vanja kako su i koliko stradali žene i deca. Sa druge strane, vrlo lako ustanovljavamo da je neko drugi nad nama izvršio genocid, kao što je „milion Srba u Jasenovcu“, ili kao što su se računom verovatnoće ustanovile „stotine hiljada“ žrtava, samo u Srbiji, likvidiranih posle rata od strane „Titovih komunista“ – nešto što bi trebalo da liči na kambodžanska „killing fields“. Ali, nema imena, niti drugih ličnih podataka. Rehabilituju se, međutim, pripadnici državnog vrha koji ne samo da je 1941. kapitulirao, prepustio narode i sve pojedince u njima genocidu, već i, unapred pripremljen, dezertirao koristeći besplatno sva državna sredstva. U danu su odneli i državni rezervi i tako prvi oplačkali sve tekovine i žrtve koje su bile položene za stvaranje te države.

Mnogi od dnevnika i memoara su bekstvo od savremenika i savremenosti – ljudi su se u noćnim satima jadali i pisali ono što nisu smeli da govore, jer ih niko ne bi ni čuo ili bi ih otkucali „tamo gde treba“ u zadatom duhu vremena. Na javi se mnogo i masovno lagalo. Da li preterujem? General Nedić se, recimo, 1938. godine žalio Milanu Jovanoviću Stojimiroviću kako mu vojni cenzori ne doz-

**TEKST O BORISLAVU MIHAJLOVIĆU MIHIZU IZAZVAO JE REAKCIJE U JAVNOSTI. ŠTAVIŠE U JEDNIM NOVINAMA SE TVRDILA DA SAM NAPAO MIHIZA, MADA NISAM, PA SU ORGANIZOVALI „ODBRANU MIHIZA“, A UOPŠTE NISU PROČITALI MOJ TEKST, A ČINI MI SE DA NISU NI MIHIZOVE MEMOARE „AUTOBIOGRAFIJA – O DRUGIMA“. NA MEMOARE SE NE POZIVAJU NI NJEGOVI „PRIJATELJI“, JER SAOPŠTAVA NEPRIJATNE ISTINE I O SEBI I O NJIMA. ISKOVALI SU OD NJEGOVE ELOKVENCIJE ZLATNU IKONU, DIGLI GA U NEBESA, SAHRANILI KAO PATRIJARHA, I NADALI SU SE DA NJEGOVE MEMOARE NIKO NEĆE OZBILJNO DA ČITA. ON, MEĐUTIM, POŠTENO OTKRIVA MOĆNI BEKGRAUND SAMOZVANIH DISIDENATA**